

Rameau Jean-Philippe (1683-1764)

Najważniejszy kompozytor operowy pierwszej połowy XVIII wieku we Francji i jeden z najciekawszych przedstawicieli szkoły francuskich klawesynistów

Jean-Philippe Rameau urodził się w Dijon [czyt. *dizq*] w 1683 roku w rodzinie muzycznej. Jego ojciec był organistą i to on właśnie wprowadzał swoje dzieci w tajniki muzyki, zanim jeszcze potrafiły czytać. Jean-Philippe młodość spędził w rodzinnym mieście i we wczesnym okresie swojego twórczego życia należał do prowincjonalnych, lokalnych muzyków. W siedemnasto- i osiemnastowiecznej Francji centrum życia politycznego i kulturalnego, w tym muzycznego, było bowiem tylko jedno — Paryż. Zresztą sam Rameau zbywał milczeniem wszelkie próby przyjaciół, a później żony, mające na celu skłonienie go do zwierzeń i opowiedzenia historii czasu jego młodości. Wiemy jednak, że ojciec wysłał przyszłego odnowiciela opery francuskiej do kolegium jezuitów, którzy w programie nauczania wprowadzali dzieła teatralne. To najprawdopodobniej tutaj zrodziła się miłość kompozytora do teatru i opery, trwająca przez całe życie. Z zachowanych anegdot dowiadujemy się, że Jean-Philippe nie przykładał się specjalnie do nauki, koncentrując się głównie na zagadnieniach związanych z muzyką. Ta postawa nie pozostała bez konsekwencji; czytelnicy jego późniejszych dzieł teoretycznych będą wyrzucać mu braki w operowaniu językiem francuskim i nadmierną rozwlekłość stylu, co nie dziwi, zważywszy na fakt, że w [XVIII wieku](#) do ideałów należało operowanie nienaganną francuszczyzną.

Po skończeniu szkoły Rameau udał się w podróż do Włoch, dotarł jednak tylko do Mediolanu, po czym wrócił do Francji. Nigdy więcej nie opuścił ojczyzny. Do roku 1722, kiedy na stałe osiadł w Paryżu, pełnił różne funkcje, głównie organisty, w takich ośrodkach jak Avignon, Clermont, Lyon, Dijon. W latach 1706-1709 przebywał także w Paryżu. Z tego okresu pochodzi pierwsza księga jego utworów [klawesynowych](#) (*Premier livre de pièces de clavecin*, 1706 r.), świeckie [kantaty](#) — *L'impatience* (Niecierpliwość), *Thétis, Aquilon et Orithie*, *Orphée* i *Les amants trahis* (Zdradzeni kochankowie) i [motety](#) określane jako *grands motets*.

W 1722 roku Rameau przybył do Paryża, aby dopilnować druku swojego traktatu o harmonii (*Traité de l'harmonie*). Miał już prawie czterdzieści lat i mało kto z paryskich melomanów o nim słyszał. Wydanie traktatu z dnia na dzień uczyniło go autorytetem w zakresie teorii muzyki, a opublikowana dwa lata później druga księga utworów klawesynowych (*Pièces de clavecin*) i kolejny traktat (*Nouveau Système de musique théorique*), z roku 1726, przypieczętowały jego pozycję w Paryżu. Opromieniony sławą Rameau wkroczył w świat paryskiej arystokracji i elity intelektualnej. Został muzykiem jednego z najbogatszych ludzi we Francji, a zarazem jednego z najbardziej wpływowych patronów sztuki i muzyki Alexandre'a Le Riche de la Pouplinière [czyt. Aleksandra Le Risz de la Poupliner].

Jednak największą ambicją Rameau, wciąż niezrealizowaną, było skomponowanie [oper](#). Marzenie to potwierdza m.in. list kompozytora z 1727 roku do jednego z najważniejszych librecistów tego okresu, Antoine'a Houdara de la Motte [czyt. ąłfana udara de la mot]. Prosił w nim m.in. o współpracę. Niestety, niemłody już poeta nie odpowiedział na tę propozycję, zachował jednak w swych papierach list kompozytora. Przebywając w kręgu Pouplinière'a Rameau spotkał swojego pierwszego librecistę, ojca Simona-Josepha Pellegrina [czytaj: simą żosef pelegrę] i jego marzenie stopniowo zaczęło przybierać realne kształty. W 1733 roku odbyło się przed paryską publicznością wykonanie pierwszej opery Rameau, *Hippolyte et Aricie*, powstałej w wyniku pracy tych dwóch twórców. Sukces dzieła był ogromny, a Rameau został okrzyknięty wybitnym twórcą operowym, dla jednych rewolucjonistą, który śmiało rzucił wyzwanie tradycji, dla innych wskrzesicielem tradycji opery francuskiej, nowym [Jeanem-Baptiste Lullym](#). Kompozytor André Campra skomentował premierę tymi słowami: — Mój Boże, w tej operze jest dość muzyki, by obdzielić nią dziesięć [oper]; ten człowiek przyćmi nas wszystkich.

Jean-Philippe Rameau, *Les Indes galantes* (fragment)

Rameau zadebiutował jako twórca operowy w wieku 50 lat. To wyjątkowa sytuacja w historii opery. Co więcej, przez kolejnych trzydzieści lat nie brakowało mu pomysłów, nigdy nie opuścił go też entuzjazm dla teatru muzycznego. W krótkich odstępach czasu spod jego ręki wychodziły kolejne arcydzieła, do których należą m.in.: *Les Indes galantes* (1735 r.) oraz *Castor et Pollux* [Kastor i Polluks] (1737 r.). Rezydencja Pouplinière'a stała się ostoją „ramizmu”, a sam kompozytor do tego stopnia zmonopolizował paryskie życie operowe, że w 1749 r. markiz d'Argenson wydał zakaz wystawiania więcej niż

dwóch jego oper w jednym roku. W jego twórczości odnajdujemy najważniejsze gatunki operowe popularne we Francji w XVIII wieku: tragedię (fr. *tragédie lyrique*), jak np. *Castor et Pollux*, operę baletową (*opéra-ballet*), jak *Les Indes galantes*, opery pastoralno-heroiczne (*pastorale-héroïque*), jak *Nais* i komedie liryczne (*comédie lyrique*), jak *Platée*.

W 1745 roku za swoje zasługi Rameau otrzymał pensję i tytuł królewskiego kompozytora (*Compositeur du Cabinet du Roi*), a w 1750 r. jego dochód wzrósł jeszcze o pensję wypłacaną z Opery. W ostatnich latach życia Rameau zwolnił tempo komponowania, ciągle jednak żywo interesowała go teoria muzyki. Dość długo pozostawał w dobrych kontaktach z twórcami Wielkiej Encyklopedii Francuskiej — Denis Diderot pomógł mu w pisaniu traktatu *Démonstration du principe de l'harmonie* [Przedstawienie zasad harmonii] (1750 r.), a kompozytor Jean-Henri d'Anglebert opublikował przystępne streszczenie jego teorii w postaci pracy *Elémens de musique théorique et pratique* [Elementy muzyki teoretycznej i praktycznej] (1751 r.). W ostatnich latach poglądy kompozytora, nierzadko wyrażane w gwałtowny i nieprzyjemny sposób, doprowadziły go do zerwania kontaktów z encyklopedystami, do czego przyczyniło się jeszcze wrogie nastawienie do niego Jean-Jacquesa Rousseau [czyt. żą żaka ruso], który był autorem haseł dotyczących muzyki w Encyklopedii.

Popularność dzieł Rameau stopniowo malała. W znaczącym stopniu sytuację tę spowodowała kolejna kłótnia estetyczna, która rozegrała się w gronie francuskich melomanów, znana pod nazwą *querelle des bouffons*. W 1764 roku Rameau otrzymał tytuł szlachecki. Kilka miesięcy później, 12 września, zmarł po ataku ostrej gorączki. Jego pamięć uczczono kilkoma nabożeństwami w Paryżu i w innych francuskich miastach. W jednym z takich nabożeństw udział wzięło prawie 180 muzyków zatrudnionych w Operze i na dworze królewskim. Hołd zmarłemu oddało wówczas prawie 1500 osób.

dr Aneta Markuszewska

Ciekawostki

Kłótnię estetyczną *querelle des bouffons* zainspirowało intermezzo komiczne *La serva padrona* Giovanniego Battisty Pergolesiego wykonane w Paryżu w 1752 roku. Część publiczności, w tym encyklopedyści, opowiedzieli się za wyższością stylu włoskiego, natomiast miłośnicy muzyki francuskiej z twórczości Rameau uczynili swój wzór. To paradoks historii, ponieważ Jean-Philippe był otwarty na wpływy zewnętrzne, cenił sobie muzykę włoską, jej elementy chętnie przemycał do swoich oper, a przez całe dorosłe życie żałował, że w młodości dłużej nie przebywał we Włoszech, aby udoskonalić muzyczny smak.

Do posłuchania:

- [Recytatyw i Aria Merkurego z opery *Les Fêtes d'Hébé*](#)

W Kanonie Muzykoteki Szkolnej:

- [Tambourin](#)